

Valentin PUTANEC
Mesnička 5, HR-10000 Zagreb

PRILOZI ZA PROUČAVANJE DIFTONGACIJE U DALMATSKOM: II. PRIMJERI ZA DALMATSKU DIFTONGACIJU U SUPERSTRATU (Hrvatska, Bosna)

U članku autor nastavlja raščlambu hrvatske antoponimije i toponimije romanskoga podrijetla, osobito analizirajući reflekse romanskih, konkretno dalmatskih diftonga na primjerima iz onomastike.

1. Godine 1988. (Putanec 1988: 131-133) pisao sam o apelativima *benja* i *bojana* te o zadarskom prezimenu *Kožičić Benja*, i tu sam pokazao da se radi o diftongaciji za romansko *i* u dalmatskom (lat. *bovīna* > **b̥veina*, *bovaina). Stadij *ei* za *ī* je iz vremena prije 11. st., dok je *ī* (preko *eī*) > *aī* iz vremena poslije 12. st.

2. Ovaj stadij diftongiranja vokala zahvatio je u starodalmatskom svu seriju dugih vokala: lat. *cruce* > stdalm. *krauk*; lat. *corōna* > stdalm. *korauna*; lat. *jocus* > *žauk* (Krk); lat. *bovīna* > *boveina > (u slavenskom *b̥veina*) *benja*; lat. *vīcus* > *Flaviivīcus > (1067.) *Flaveicu* (*Codex diplomaticus* I, anno 1067: *territorium ... qui antiquo nomine Flaveico dicitur, nunc vero Postimana [= Pašman] nominatur*; lat. *canna*, sa *-ētum cannētum* > *Kanajt* (Krk), prije 11. st. *Kanejt.

3. Ovaj stadij diftongiranja dugih vokala zahvatio je samo terene gdje je romanski živalj bio kompaktni, a prelazio je i na tekstove koje su pisali notari koji su bili navikli na starodalmatski jezični izraz. Na terenu, gdje nema utjecaja starodalmatskoga, ostaje nediftongirani stadij dugih predslavenskih vokala.

4. Što se tiče tekstova, nalazimo čak i slavenskih imena s diftongacijom: od 1070.–1076. nalazimo *Çovinna*, *Stressina*, *Thesinna*, *Sidinna*, *Prebinna*, *Desinna*, *Budina*, ali i *Luraina*, te *Chaleina*, uz *Chalenna*, *Chruchenna*, *Dabrainna* za *Dobronja* (cf. *CD* I, anno 1070–1076). Mislim da ovamo ide i slučaj iz 1018.:

trun Zanes Maylati (= *trun Zanes *Mīlōta*) [ima i: *trun Zanis Milati*], sa $\bar{i}$ = ai (usp. *CD I*, 56), gdje je *trun* poznata izvedenica za lat. *patronus* ‘gospodin’ (nalazimo u *CD I* i: *Trumbellata* = *gospodin Belota*; *Trun Paulus* 1044.; *Trunçannes*, Biograd 1070.; *Trunzanni Maius*, Zadar 1092). Za izvedenicu od *duša* nalazimo sa *-eta Dauseta* (Zadar, 1044., usp. *CD I*, 77). Od lat. *Julius* imamo na Krku 1188. (usp. *CD II*, 230): *ab alio latere mare usque ad rivum de Zaulo*. Od lat. *diacus* = *diaconus* imamo u Zadru 1105. (cf. *CD II*, 16) *Zagayta* (suff. je *-īta*): rom. *zago* + *īta*. Slavonska izvedenica od *Petar* na *-ulja* je *Petruľja* pa u krč.-rom. imamo *Petravula* (usp. na Krku *Maskatur* uz *Mōskataur*).

5. Za slučaj nediftongiranja navodim za poznati sufiks *-ētum* da ne prelazi u *-ajt*: *ad vallem quem sclavonice dicitur Tirstenic, latine vero Calamet* (Split, 1144., usp. *CD II*, 56); usp. gore *Kanajt* (Krk). Balkanski “ilirizam” *mal* (arum. *mal* ‘obala’, rum. *mal* ‘obala’, alb. *mal* ‘brdo’; za značenje usp. slav. *brěgъ* ‘brdo’ i ‘obala’) u značenju ‘brdo’ i ‘obala’ ostaje u *Malun puteus* (Split 1171., usp. *CD II*, 131: *ad puteum qui Malun vocitatur*) koji nalazimo i u gornjoj Hrvatskoj: *Malunje*, brdoviti kraj na putu od Draganića prema Jaski (zove se i 1535. *Malunja*, usp. *Acta croatica*, str. 238). U Krašiću se slično jedan podbrdski izvor zove *Malićevac* (tu nema prezimena *Malić*).

6. Mislim da sam pronašao u slavenskom superstratu u nas tri romanizma koji se mogu tumačiti s pomoću diftongacije koja je po porijeklu proizašla iz roman-ske diftongacije u starodalmatskom:

A. Prvi je slučaj istarski toponim *Motovun*. Ovaj je toponim P. Skok (usp. njegov rad: »Toponomastički problemi VIII«: *Motovun i Labin, Žumberak, Peroj, Istoriski časopis VII*, Beograd, 1957., 285–295) obradio s mnogo podataka, ali ga je zaveo toponim *Albona* > *Labin*, pa je mislio da se i u tal. *Montona* (*Montona*, anno 804, rimski natpis: *montona rustica*) > *Motovun* nalazi isti sufiks *-ōna* koji svugdje u nas daje *-in*. On ovaj toponim izvodi od lat. *mons*, gen. *montis*, i sufiksa *-ōna*. Razvitak *-ovun* služi mu za zaključak o kasnijem naseljavanju Slavena u kraju oko Motovuna. U *Montona* > *Motovun* je prvo *n* otpalo uslijed disimilacije $n \sim n > \emptyset \sim n$ (kao *Ancona* > *Jakin*). P. Skok nije zapazio da u talijanskom (Umbrija, cf. *Dizionario di toponomastica*, Torino 1991.) postoji i toponim *Montone* (anno 1349: *prioratus monasterii s. Crucis di Montone*) koji nije prema lat. *mons*, gen. *montis*, ni sa sufiksom *-ōna*, nego je prema sr.-lat. *multo*, gen. *multonis*, koja je sveromanska riječ (i franc. *mouton*). Konsonant *n* je dobiven u vezi s tal. *montare* jer se kod *multo* značenje vezalo uz ‘živina koja je za oplodnju’ (usp. *DEI*, s. v. *montone*). To je zapravo latinska srednjovjekovna riječ koja dolazi iz keltskoga (irski *molt* ‘kastirani jarac’). Prema tome, treba i istarski toponim izvoditi prema rom. *montōne*, gdje *-ōn* daje *-aun* > *-oun*, s interkaliranim (slavenskim) *v* (Skok: ukidanje diftongacije): lat. *montone* ‘jarac’

> *Montaun > *Motovun*, gdje u Istri (uz *u*) on daje *o*. Kod toponima *Motovun* ne radi se o disimilaciji $n \sim n > \emptyset \sim n$ (Skok), nego o nazalu koji tu daje *o*. Istarski *Motovun*, kao i talijanski *Montone*, ime su dobili jednako. U Italiji se kasnije i ovaj toponim veže uz lat. *mons* pa se i feud u 10. st. zove *marchesi di Colle et del Monte*.

B. Drugi je slučaj horonim *Malovan* koji je takoreći posvuda na terenima gdje su nekada boravili Iliri: a. ime brda kod Aržana (prijelaz iz Dalmacije u Bosnu), b. brdo u Bosni, c. brdo u Lici, d. selo *Malovan* (Gornji, Dolnji) kod Travnika. Gore smo pod točkom 5 naveli balkanski ilirizam *mal* u značenju ‘brdo’ i ‘obala’ (tako i hrv. *brijeg* znači i ‘brdo’ i ‘obala’) te smo naveli i nešto primjera gdje ne nalazimo diftongacije u izvedenicama na *-ūn*. Sada se u slučaju *Malovan* mora uzeti da se radi o “ilirskom” romaniziranom pučanstvu pa dolazi i do diftongacije: *malun* (za oblik *v*. i točku 5) > *malaun > *maloun > *malovan (slavizacija na *-an*) > *Malovan* (u superstratu).

C. Treći je slučaj u koji ide i prezime poznatog književnika iz Dalmacije koji kao “pravoslavac” piše “pamflet” protiv katoličkih franjevaca (»Bakonja fra Brne«). To je Simo Matavulj (1852.–1908.). Sada pak vidimo da se i parazit, koji prouzrokuje bolest ovaca i goveda *metiljavost*, zove *metilj* i *metulj* ‘(lat.) Trematodes’ od kojih je najčešći *jetreni metilj* ‘(lat.) Fasciola hepatica’. Taj se isti parazit u Žumberku, vjerojatno kod istočnopравoslavniہ katolika, zove *matavulj* (cf. AR, s. v.). Nema nam druge nego uspostaviti u jednom i drugom slučaju (prezime i žumberački apelativ) predoblik *matūlj gdje od *ū* dobivamo *au* > (razbijanje diftonga) *avu*. Nije došlo do slavizacije *au* > *ou* kao kod *Malovan*. Vjerojatno su oni koji su riječ donijeli u Žumberak po porijeklu pravi romanizirani “Iliri” (“Rumunji”?) koji su se zajedno sa Slavenima našli u Žumberku.

7. Sada ćemo ovdje pribrojiti još neke toponime kojih je etimologija dosad drugačije tretirana:

A. Poznati *Konavli* tumačili su se zbog *v* da dolaze prema *cannabula* (Skok 1913: 330), jer u lat. *canālis* nema tog *v* (nema ni u etniku *Canalitae!*). Međutim, smatram da se od *canāle* lako dobiva ovaj toponim u superstratu: lat. *canāle* > (kroatizacija *a* > *o*) *Kōnōl* > (*ō* > *au* > *av*) *Konavli*, sa *-je Konavlje*. Nije potrebno rješavati pitanje konsonanta *v*. Ovaj se slučaj može rješavati i pojavom *a* > *e* u starodalmatskom (ragujejski) tipa lat. *lana* > rag. *lena*: *canale* > *kanēl > (*ē* > *ī* > *av*) *Konavli*, *Konavle* i *Konavlje*.

B. Za ukras oko vrata imamo sr.-lat. *collana* (DEI: Milano. Modena, 13. st.) što je sigurna izvedenica prema lat. *collis* ‘vrat’ jer se taj ukras nosi oko vrata. U klas.-lat. imamo samo *collare* n. i *collarium* n. ‘ukras oko vrata, (njem.) Halsband’. U nas u LL imamo također samo *collare*, *colarium*, *collarium* (odnosi se i na oklop; u LL nema *collana*). Sada se na sjeveru Hrvatske javlja u kajkava-

ca (valjda i u čakavaca) oblik *kolajna* = (Selden-supra, talijansko-hrvatski rječnik, 17. st.) *kulajna* gdje se javlja ono *j* pred završnim *-na*. Kako za refleks od $\bar{i}$ imamo *eĭ* i *aĭ* (ovaj iza 11. st.), možemo ovdje restituirati romanizam *collīnus* koji, po tipu *bovīnus* (**b̄veina* > *Benja, benja*) daje **koleina* (*ei* prelazi u *ai* iza 11. st.) *kolajna*. Oblik sa *ku-* je običan prijelaz prema *ko-* u nas. Oblik je *collīnus* zabilježen samo u Hrvatskoj (kajkavci, čakavci).

8. Pokušat ćemo ovdje odrediti i donju vremensku granicu pojave diftongacije u starodalmatskom. Ona će biti, dakako, relativna jer je ne možemo odrediti za sve krajeve. Tu postoji i slučaj $\bar{e}$ preko $\bar{i}$ > *ai* kao u *Kanajt* (na Krku) koji je prema lat. *canna* + suf. *-ētum* > *cannītum* > *Kanajt*. Ovaj slučaj kronologiju sigurno skraćuje (*Kanajt* je iz 11. st.; **Kanejt* je postojalo ranije). Ustanoviti donju granicu ove kronologije pomaže povijest kristijanizacije koje je kronologija također relativna. Tu postoji slučaj naseljavanja Slavena na Balkan i na Jadran u smjeru sjever ~ jug (kajkavci, čakavci ~ ikavci) i dolazak Slavena s Avarima smjerom istok ~ zapad u 7. st. Kristijanizacija se vrši u zapadnih Slavena i prije 7. st. (sv. Pavao u 1. st. putuje iz Grčke u Rim). Kristijanizacija zapadnih Slavena (Slovinci, Hrvati) vrši se iz smjera Ogleja (Akvilleja) gdje postoji lenizacija intervokalnih okluziva (*k* > *g*) pa od sr.-lat. *crūce* (nom. lat. *crūx*) imamo **krūge* > **krūdže* što daje u Slavena *križ* (preko *kryžb*). Kako u starodalmatskom imamo ovdje *krauk* (< sr.-lat. *crūce*), zaključujemo da je diftongacija nastala iza prve kristijanizacije, tj. iza oko 7. st. Slučaj *Kanajt* koji smo naveli, skraćuje ovu kronologiju pa možemo kazati da je starodalmatska diftongacija počela oko 9. st. Stadij *eĭ* traje do 11. st., a stadij *aĭ* nastaje iza 11. pa traje do 19. st. Ovi se zaključci odnose i na ostale duge vokale u starodalmatskom (usp. točku 2 ovdje).

9. Ovdje smo nastavili proučavati povijest starodalmatske diftongacije u nas. Naročito smo se zaustavili na određivanju donje vremenske granice te pojave kao i na traženju u superstratu onomastika (toponimi, apelativi) koji odražuju tu pojavu. Usput smo pokazali da ova diftongacija utječe i na notare kojima je starodalmatski materinji govor pa i u slavenski materijal uvode ovu diftongaciju. Posebno smo tretirali materijal superstrata pa smo tako protumačili istarski toponim *Motovun* (nije prema lat. *mons* nego je *montone* 'jarac'). Tu tumačimo i brdski toponim *Malovan* (prema "ilirski" *mal* 'a. brdo, b. obala'). Apelativ *matavulj* (Žumberak) i prezime odatle također nastaje od starodalmatske diftongacije dugog $\bar{u}$: *metūlj* = *matūlj* = *matāvūlj*. Usput smo dali novu etimologiju za toponim *Konavli* i protumačili smo neobično umetnuto *n* u riječi *kolajna*. Što se tiče kronologije starodalmatske diftongacije, mislimo da se javlja u vremenu od oko 9. st., i to za $\bar{i}$ > *eĭ* > *aĭ* posebno sa *eĭ* od 9. st. do 11. st., a sa *aĭ* od 12. st. pa do naših dana. Donju vremensku granicu određuje činjenica da u riječi *križ* za starodalmatski nemamo diftongacije za $\bar{u}$ (u Krku, starodalmatski je *krauk*).

LITERATURA

- AC = *Acta croatica*, ed. I. Kukuljević, Zagreb 1863.
 AR = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, ed. HAZU, 1870.–1976.
 Bartoli, C. 1906. *Das Dalmatische*, 2 sv., Beč.
Diționarul limbii române moderne, Bukureșt 1958.
 CD = *Codex diplomaticus*, Zagreb 1904., I. sv. 1967.
 DEI = *Dizionario etimologico italiano*, Firenca 1950.–1957. Autori: Battisti, Alessio.
 Jireček, C. 1902., 1904. *Die Romanen*, Beč.
 Leotti, A. 1937. *Dizionario albanese-italiano*, Rim.
 LL = *Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae*, ed. HAZU, Zagreb 1973., 1978.
 Mayer, A. 1957., 1959. *Die Sprache der alten Illyrier*, Beč.
 Papahagi, T. 1963. *Diționarul dialectului aromân*, Bukureșt.
 Putanec, V. 1988. *Prilozi za proučavanje diftongacije u dalmatskom*, *Filologija* 16.
 Selden-Supra (London), 1999. rukopisni talijansko-hrvatski rječnik (opis i u: *Dubrovnik*, časopis, sv. 1).
 Skok, P. 1957. Toponomastički problemi VIII, *Istoriski časopis*, VII.
 Skok, P., *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, ed. HAZU, sv. I–IV, 1971.–1974.
 Skok, P. 1950. *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, ed. HAZU, Zagreb.
 Skok, P. 1913. Prilog ispitivanju hrvatskih imena mjesta, *Nastavni vjesnik*, 13.
 Skok, P. 1927. Zur Chronologie der Palatalisierung ... im Balkanlatein, *Zeitschrift für romanische Philologie*, 41.

Additions à l'étude de la diphtongaison ancienne dalmate:
 IIe exemplification de diphtongaison ancienne dalmate au
 superstrat (Croatie, Bosnie)

Résumé

1° L'auteur continue ici son étude de la diphtongaison en dalmate, commencée en 1988 (*Filologija* 16, 1988). Premièrement, il étudiait la naissance des appellatifs croates *benja* et *bojana* comme aussi le nom de famille de l'évêque zaratin *Kožičić-Benja*.

2° Ici, il veut poursuivre son étude cherchant les exemples de cette diphtongaison dans le superstrat slave (Bosnie, Croatie) et voulant surtout déterminer la frontière inférieure de parution de cette diphtongaison en dalmate, étant donné qu'il a déjà constaté que le stade $\bar{i} > e\bar{i}$, apparaît au 12-ème s., ce qui veut dire d'après l'auteur que toute la série des diphtongues longues en dalmate a eu le même procédé dans la même position.

3° La parution de cette diphtongaison dans les matériaux slaves est expliquée aussi: où il n'y existe pas l'influence du dalmate, la diphtongaison n'apparaît pas tandis qu'elle apparaît où la population dalmato-illyrienne est compacte. Le panillyrien *mal* 'a. la montagne, b. la côte d'un courant d'eau' apparaît comme *Malun*, *Malunje*, et aussi comme *Motovun* (Istrie) ou *Malovan* (Bosnie, Croatie). La même influence apparaît dans le cas des notaires parlant le dalmate: c'est ainsi que le croate *Jurina* devinet dans les actes *Iuraina*, de même *Milđta*, etc.

4° L'auteur explique le phonétisme des toponymes:

A. *Motovun* qui a été expliqué par P. Skok par un suffixe panillyrien $-\bar{o}na$ comme dans *Albonà > Lābīn*. L'auteur constate qu'il ne s'agit pas du suffixe $-\bar{o}na$ mais d'un panroman *montone* 'le mouton' qui dans la toponymie trouve son parallélisme dans l'italien *Montone* (Umbrie): *montone > *mōtaun > (a = o, et v est intercalé) Motovun*.

B. *Malovan* (horonyme en Bosnie et en Croatie) reflète le panillyrien *mal* ($-\bar{u}n$ est un suffixe): *Malūn > *malaun > *maloun > *malovun > (slavisation par -an) Malovan*.

C. L'auteur explique par la diphtongaison dalmate aussi l'appellatif et le nom de famille *matavulj = Matavulj*, comme aussi le toponyme et l'appellatif *Konavli* (à Dubrovnik) et *kolajna* (Croatie).

5° En ce qui concerne la chronologie du commencement de la diphtongaison ancienne dalmate, l'auteur la situe quelque part depuis la christianisation des peuples slaves balkaniques et de ceux de la Méditerranée, cca 9-ème s. Elle dure (la diphtongaison) sous forme de $e\bar{i}$ jusqu'au 11-ème s., et depuis sous forme de $a\bar{i}$ jusqu'à nos jours. Le mot *križ* en slave (en ancien dalmate c'est *krauk*) où il n'y a pas de la diphtongaison pour la voyelle $\bar{u}$ (du lat. *crūx*) détermine pour l'auteur la frontière inférieure de ce phénomène. Le stade de $\bar{i}$ longue vaut aussi pour toutes les autres voyelles anciennes dalmates dans la même position.

Ključne riječi: romanski diftonzi, diftongacija, onomastika, dalmatski,

Key words: Romance diphtongs, diphtongation, onomastics, Dalmatic